

План-конспект уроку історії на тему:
Запорізька Січ у другій половині XVII ст.

Тема уроку: Запорізька Січ у другій половині XVII ст.

Тип уроку: Урок вивчення нового матеріалу.

Форма уроку: Пояснювально-ілюстративна

Обладнання: Підручник, стінна карта, атлас, ілюстрації Івана Сірка та Запорізької Січі

Мета уроку: Учень повинен:

- *знати:* Події: 1652 – 1709 рр. – існування Чортомлицької Січі, 1663 р. – поява московських залог на Чортомлицькій Січі, 1667 р. – Андрусівське перемир'я, 1672 р. – І. Сірка ув'язнено і відправлено до Сибіру, 1675 р. – похід на Крим, 1680 р. – помер І. Сірко; Терміни: руїна – період історії України з 1658 р. до 80-х років XVIII ст., кіш – об'єднання запорозьких козаків в одну організацію; Особи: Б. Хмельницький, І. Виговський, Я. Барабаш, І. Брюховецький, П. Дорошенко, Іван Сірко, польський король Ян III Собеський, турецький султан Мегмед IV.
- *розуміти:* розвиток Запорізької Січі у другій половині XVII ст.; політику Івана Сірка та московського уряду щодо Січі; важливість військових походів І. Сірка.
- *вміти:* аналізувати і порівнювати політику кошового отамана І. Сірка з попередніми гетьманами, для того, щоб краще розуміти чому подальший розвиток Запорізької Січі був саме такий; характеризувати територіальні зміни; визначати чинники, які впливали на політику Запорізької Січі та її кошового отамана І. Сірка; охарактеризувати становище Запорізької Січі у складі Гетьманщини в другій половині XVII ст.; розвивати в учнів уміння аналізувати історичні джерела, на основі їх давати характеристику історичним діячам, робити висновки та узагальнення;

- *виховати*: любов до історії, до минулого нашої держави.

Література:

- Буштрук О. В. Історія України: Навч. посібник. 7-8 кл. – Харків: Країна мрій, 2003.
- Величко С. В. Літопис / Відп. ред. О. В. Мишанич.— К.: Дніпро, 1991.
- Власов В. Історія України: Підруч. Для 8-го класу. / під ред. Ю. Мицика. – К.: Генеза, 2002.
- Голобуцький В. Запорозьке козацтво. — К.: Вища школа, 1994.
- Довідник з історії України / За ред. І. Підкови та Р. Шуста. — К.: Генеза, 1993.
- Мицик Ю. Отаман Іван Сірко. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1999.
- Потоцький В. П. Хто є хто в українській історії. – Х.: ВД «Школа», 2010.
- Сланіславський В.В. Історія українського козацтва: нариси у 2 т. Т.1. / під ред. В. Смолія та інших. – Київ.: Вид.дім „Києво-Могилянська академія”, 2006.
- Яворницький Д. Історія запорізьких козаків. Т. 1-3. – Львів: Світ, 1990 – 1993.
- Яворницький Д. Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман війська запорозьких низових козаків, — К., 1992.

Хід уроку

I. Організаційні моменти.

Підготовка обладнання, оголошення теми і плану уроку.

II. Актуалізація попередніх знань.

Великого значення у XVII ст. для українських територій мали території Лівобережної Гетьманщини та Слобідської України. Якщо в той час Лівобережжя інтенсивно розвивалося, то землі Слобожанщини тільки починали обживатися. Ці

землі знаходилися на схід від Гетьманщини і на кордоні з Московією. Колись ті землі належали Чернігово-Сіверському князівству, були гарно залюднені та обжиті, але в XIII ст. зазнали спустошливих наскоків ординців. Протягом тривалого часу цей край залишався занедбаним.

Від 30-х рр. XVII ст. сюди потяглися валки українських переселенців. Царський уряд всіляко заохочував переселення українців, покладаючи на них справу захисту московських кордонів від руйнівних ударів зі степу.

Масові переселення українців випали на середину XVII ст. Складність внутрішньої ситуації, пов'язаної з Національно-визвольною війною, змушувала родини, а то й цілі села залишати рідні місця й вирушати в небезпечну дорогу. Так було засновано міста Острогозьк, Суми, Харків, Салтів, Мерефа, Охтирка та багато інших. Одночасно з містами закладалися села. Оскільки поселення, що виникали, були звільнені від податків, то й називалися вони за давньою українською традицією слободами. Звідси походить і назва цілого краю – Слобідська Україна, або Слобожанщина.

Залишали обжиті місця й вирушали в небезпечну подорож здебільшого заможні козацькі родини. Заохочувані царським урядом, вони отримували певні привілеї. До головних з-поміж них належало право займанщини: кожний переселенець мав право привласнювати собі стільки землі, лісу, сіножатей, скільки міг обробити. Зайнята земля не обкладалася податком. Так само не бралися податки і з господарських промислів. Замість сплати податків українські переселенці зобов'язувалися відбувати військову службу.

Численних переселенців з Лівобережжя та Правобережжя приваблювало також право на козацьке самоврядування. Визнання переселенцями влади царя виявлялося в складанні присяги. Права українських поселенців закріплювалися царськими жалуваними грамотами.

Щодо адміністративно-територіальних поділів Гетьманщини і Слобідської України, то вони дещо відрізнялися один від одного. Так,

адміністративно-територіальний устрій Гетьманщини, що склався протягом Національно-визвольної війни, зберігся майже без змін. Наприкінці XVII ст. на Лівобережжі існувало 10 полків, які одночасно були адміністративно-територіальними і військовими одиницями.

Адміністративно-територіальний устрій Слобідської України був подібним до устрою Гетьманщини, хоча існували й певні відмінності. На території Слобідської України сформувалося п'ять козацьких полків – Острогозький, Харківський, Сумський, Охтирський та Ізюмський. Ці полки, як і в Гетьманщині, були не тільки військовими, а й адміністративно-територіальними одиницями. Полки поділялися на сотні. Полком керував полковник з полковою старшиною. Посада полковника була виборною. Він очолював адміністрацію полку, затверджував судові постанови, роздавав поселенцям вільні землі, а також командував полком під час походів. Полковників обирали довічно. Крім того, на Слобідській Україні нерідко траплялось успадкування посади полковника.

Місце Генеральної військової ради ще за Богдана Хмельницького заступила Старшинська рада. До її складу входили гетьман і генеральна старшина. Ця рада встановлювала розміри податків, оренди, виносила ухвали з питань оборони.

Безпосереднє діловодство покладалося на Генеральну військову канцелярію. Очолював її генеральний писар, а безпосередньо керував гетьман. Канцелярія розглядала й вирішувала важливі адміністративні, військові, фінансові питання. Звідси відправлялися численні посольства й гінці.

Найвищою посадовою особою в Гетьманщині був гетьман. Остаточного затверджував гетьмана цар. Повноваження гетьмана визначалися спеціальними статтями (умовами), що укладалися між гетьманом і царем.

У Слобідській Україні посади гетьмана не існувало, не було й генеральної старшини. Слобідські полковники підпорядковувалися безпосередньо белгородському воєводі. Кожний полк окремо і в різний час одержував царську жалувану грамоту, в якій визначалися його права на козацький устрій, вільну

торгівлю, звільнення від податків на землю. Кількісний склад козацьких полків не був постійним.

В цей час зростала чисельність козацтва, яке перетворилося на привілейований стан. Козацтво зберегло свою провідну роль у суспільному житті й у Слобідській Україні. Так само, як і в Гетьманщині, їхньою головною повинністю була військова служба.

Найчисленнішу групу становили городові козаки – так називали козаків, що мешкали в містах, містечках, селах, хуторах Гетьманщини й Слобідської України, на відміну від низових (запорізьких) козаків. У Гетьманщині збереглася й українська шляхта. Численною верствою були також селяни. Тут вони мали особисту свободу, право змінювати місце проживання, вільно вступати до козацького стану. В Слобідській Україні селяни платили податок до царської казни. Міщанство визначалося царськими грамотами й нормами магдебурзького права. Вони як і селяни платили податок й виконували повинності на користь держави. Привілейованим станом Гетьманщини було й православне духовництво, в якому гетьманський уряд вбачав ідеологічну опору незалежної козацької держави.

Важливо зазначити, що в цей час на Лівобережжі гетьманом було обрано Дем'яна Многогрішного. 9 березня 1669 р., коли його було обрано, тоді ж і були підписані Глухівські статті. Вони склалися з 27 пунктів і за ними московські воєводи лишалися тільки в п'яти містах, встановлювався козацький реєстр чисельністю у 30 тис. Гетьман також мав право утримувати наймане військо – 1 тис. компанійців. Податки мала збирати старшина. Але багато заходів із політики Многогрішного були не до вподоби старшинській раді, тому Многогрішного після суду було відправлено разом з родиною до Сибіру. Після нього гетьманом було обрано Івана Самойловича. У 1672 р. були підписані Конотопські статті. 10 пунктів нового договору доповнювали Глухівські статті й порівняно з ними ще більше обмежували владу гетьмана. Самойлович сприяв

зростанню старшинського землеволодіння, прагнув закріпити спадковість гетьманської влади. Це було не до вподоби московському уряду. Тому Івана Самойловича, як і Многогрішного було відправлено до Сибіру.

III. Перевірка домашнього завдання.

Запитання:

1. Чому українці переселялися на територію Слобідської України і чому вона отримала таку назву?
2. Що таке право займанщини?
3. Скільки полків було на Лівобережжі, а скільки на Слобожанщині?
4. Що таке старшинська рада і хто до неї входив?
5. Чим відрізнявся адміністративно-політичний поділ Лівобережжя і Слобожанщини?
6. Що подібного і відмінного в політиці Дем'яна Многогрішного і Івана Самойловича?

Встановіть відповідність:

IV. Вивчення нового матеріалу.

План уроку:

- 1) Роль Запорізької Січі у воєнно-політичних подіях другої половини XVII ст.
- 2) Устрій Січі.
- 3) Кошовий отаман Іван Сірко.

1) Роль Запорізької Січі у воєнно-політичних подіях другої половини XVII ст.

Бурхливі події середини XVII ст. були безпосередньо пов'язані із Запоріжжям. Але за роки Національно-визвольної війни центр боротьби за державну незалежність України було перенесено із Січі на «волесть», де утворилася козацька держава на чолі з гетьманом Богданом Хмельницьким. Це зумовило зміни в становищі Запорізької Січі.

З якого по який час тривала Національно-визвольна війна і хто її розпочав?

Перед початком Національно-визвольної війни Запорізька Січ містилася на Микитиному Розі. Саме там Богдан Хмельницький готував повстання проти Речі Посполитої. Запорізькій Січі належала провідна роль у підготовці та розгортанні цієї війни. На визволених територіях запроваджувався козацький устрій. Запорожці брали участь у воєнних діях проти Речі Посполитої. Однак за умовами Зборівського договору багато запорожців опинилося поза козацьким реєстром, що спричинило їхнє невдоволення та загострення їхніх відносин із гетьманською владою.

Коли був підписаний Зборівський договір? Які були його умови?

Не оминув запорожців і тяжкий для України Білоцерківський договір. Не випадково січовики брали участь у виступах козацтва проти старшини й гетьмана. Напружені відносини Запорізької Січі з гетьманським урядом спричинили зміну місця її розташування. У 1652 р. запорожці перенесли свою столицю ближче до Дніпрових плавнів, неподалік гирла р. Чортомлик, яка проіснувала з 1652 – 1709 рр. Її ще називають Чортомлицькою.

Коли був укладений Білоцерківський договір? І хто його підписав?

Проте й надалі відносини Запорізької Січі з гетьманською владою складалися непросто, часом загострювалися аж до збройних виступів. Особливо виразно це виявилось після смерті Богдана Хмельницького. В той час Запорізька Січ намагалася повернути собі провідну роль у житті України. При цьому запорожці не завжди виявляли мудрість і політичну далекоглядність, а часом навіть, ставали на бік відвертих ворогів Української держави. Так було, зокрема, під час гетьманування Івана Виговського, коли запорожці надали допомогу заколотнику Якову Барабашу. Завдяки підтримці запорожців гетьманську булаву здобув Іван Брюховецький. Не були зважені і дії січовиків під час гетьманування Петра Дорошенка. Запорожці вдавалися й до інших нерозсудливих спроб утвердити владу в Гетьманщині своїх претендентів на гетьманство, зокрема Михайла Ханенка та Петра Суховія. Особливо ускладнилося становище Запорізької Січі після Андрусівського перемир'я. За умовами перемир'я Січ повинна була надавати воєнну допомогу обом державам, причому саме тоді, коли кожна з них прагла ліквідації Української гетьманської держави.

Яку політику проводив Петро Дорошенко?

Царський уряд завжди ставився до Запорізької Січі упереджено. Вбачаючи в ній загрозове для себе вогнище вільнодумства і свободи. Саме тому він прагнув підкорити Січ, аби якнайповніше використати її військові та економічні можливості. Першим заходом у здійсненні тих підступних намірів стало розміщення на Січі московської залоги, яка з'явилась на Чортомлицькій Січі 1663 р. Залога також мусила збирати інформацію про внутрішнє становище Кримського ханства і ногайських орд. Але за Андрусівським перемир'ям царську залого було виведено. Однак це не поклато край втручанням царату у внутрішні справи Січі.

2) Устрій Січі.

Запорізька Січ у своєму складі мала поділ — військовий і територіальний. Як військо, запорізька громада поділялася на 38 куренів, а територіальне — спочатку на п'ять, згодом на вісім паланок.

Що таке курінь?

Що таке паланка?

Найвищим органом козацького самоврядування, який вирішував найважливіші питання, були загальні або, як їх частіше називали, військові ради. Збиралися вони регулярно у точно визначені строки — 1 січня і 1 жовтня кожного року. Козацька рада збиралася і в інші строки, коли на те була воля товариства. На військових радах вирішувалися усі найважливіші питання життя Запорізької Січі.

Крім загальних військових рад, у запорізьких козаків були ще й ради по куреням, які частіше звалися "сходками". Курінні сходки збиралися у разі потреби для вирішення дрібних справ, термінових питань, а також таємних справ.

На Запоріжжі склалася своя адміністрація. Найважливішими її ланками були військові начальники — кошовий отаман, військовий суддя, військовий отаман, військовий писар, курінний отаман; військові чиновники — булавничий, хорунжий, довбиш, пушкар, гармаш, тлумач, шафар, канцеляристи; похідні і паланкові начальники-полковник, писар, осавул.

Чому була відсутня посада гетьмана?

Кошовий отаман, військовий суддя і військовий писар складали так звану військову старшину. Вони обиралися військовою радою 1 січня і перебували на посаді один рік. До числа військової старшини інколи включалися курінні отамани. У мирний час військова старшина займалася адміністративними і судовими справами, а під час війни очолювала козаків, передаючи свої повноваження наказний старшині.

Кошовий отаман зосереджував у своїх руках вищу військову, адміністративну, судову і духовну владу. Обов'язки кошового отамана зводились до затвердження обраних військовою радою службових осіб, узаконення розподілу за куренями

земель, розподілу військової здобичі і військових доходів, прийняття до Січі нових людей і звільнення старих козаків, встановлення дипломатичних контактів з сусідніми державами. При всій повноті влади кошовий отаман ніколи не був абсолютним диктатором. Його влада обмежувалась трьома умовами: звітом по закінченні строку повноважень перед військовою радою, річним строком перебування на посаді і, нарешті, самою військовою радою.

Чи існував кошовий отаман на Гетьманищині?

Військовий суддя був другою після отамана службовою особою на Запоріжжі. Його основний обов'язок — здійснення суду над козаками. Крім цього, він призначав начальника артилерії і навіть заміщав кошового отамана як наказний отаман.

Військовий писар завідував канцелярією і вів усі письмові справи війська: надсилав накази по куренях і паланках, здійснював усі розрахунки, приймав укази і послання, що надходили на його ім'я.

Військовий осавул пильнував за дотриманням козаками порядку в Січі, а під час військових дій у військових таборах стежив за виконанням судових рішень кошового отамана і військової ради, проводив дізнання щодо злочинів, які були вчинені на території Січі, заготовляв продовольство для війська на випадок війни, видавав хлібне і грошове забезпечення козакам, відав охороною кордонів та ін.

Після запорізької військової старшини йшли курінні отамани. Посада курінного отамана також була виборною. Курінними отаманами обирали людей здібних, хоробрих, рішучих. Обрання курінного отамана було внутрішньою справою певного куреня і виключало втручання у цей процес козаків інших куренів.

За військовою старшиною йшли військові чиновники, головною метою яких було надання допомоги службовим особам військової старшини у виконанні їх обов'язків. Військовий довбиш відав полковими літаврами, якими збирали козаків на раду. Крім того, він був присутній при виконанні судових вироків, забезпечував

стягнення податків і торгового мита. Військовий пушкар завідував всією запорізькою артилерією. Під його началом знаходилася військова в'язниця. Військовий тлумач виконував обов'язки перекладача. Інколи він відряджався у прикордонні райони для здійснення військової розвідки. Військовий кантаржій був охоронцем військових мір та ваг, які були однакові для всього Запоріжжя. Військові шафарі збирали мито ("перевозне") на переправах через річки Дніпро, Буг, Самару. Військовий булавничий, бунчужний і хорунжий відповідно зберігали булаву, бунчуки як символ влади кошового отамана, а також військове знамено — хоругву. Військові чауші виконували функції посланників.

Що таке хоругва?

Безпосередньо за військовою старшиною стояла старшина похідна і паланкова. Вона вважалась вище за рангом від військових чиновників, але на відміну від них діяла за межами Січі в паланках. Похідну старшину складали полковник, осавул і писар. Вони діяли під час війни. Паланкову старшину складали полковник, осавул, писар, підосавул і підписарій. Їх влада поширювалась на козаків, які мешкали за межами Січі, у слободах і зимівниках. Усі представники паланкової старшини обирались на свої посади і залишали їх після загальної військової ради, тобто рівно через рік. Влада паланкового полковника у межах його паланки була досить широкою: він фактично виконував функції отамана, зрозуміло, в межах території паланки.

В організації козацького самоврядування, яке склалося в Запоріжжі, можна знайти зародки майбутньої української державної організації. Характерно, що ця своєрідна за структурою система органів військово-адміністративної влади мала можливість виконувати складні функції внутрішньої і зовнішньої політики, притаманні лише державній владі.

3) Кошовий отаман Іван Сірко.

У другій половині XVII ст. Запорізька Січ ушавилася своєю участю в численних воєнних операціях. Особливо сприятливі умови для боротьби проти турецько-татарських завойовників склалися після Андрусівського перемир'я. Керівником та організатором більшості тогочасних походів був Іван Сірко.

Народився Іван Сірко, ймовірно, на початку XVII ст. на Вінниччині в родині дрібного українського шляхтича. Про його життя й діяльність у період до Чортомлицької Січі збереглося мало відомостей. З Богданом Хмельницьким Сірко ще 1646 р. був у Франції, де запорожці воювали разом з армією принца Конде. Історичні документи свідчать про участь Івана Сірка в Національно-визвольній війні, зокрема під час Жванецької облоги восени 1653 р. Принаймні 15 разів його обирали кошовим отаманом на Запоріжжі. Він був видатним полководцем, який провів понад 60 битв проти військ Османської імперії, Кримського ханства та ногайських орд і жодного разу не зазнав поразки.

Що ви знаєте про заснування Чортомлицької Січі?

Учені-історики на основі відомостей, вміщених в історичних документах, реконструювали опис зовнішності Івана Сірка. Кошовий отаман мав зріст 174-175 см, риси обличчя – правильні, ніс – рівний. Іван Сірко ще за життя став героєм безлічі легенд. Народ з безмежною шаною ставився до свого обранця, тому й наділяв його надприродною силою. Так, в одній з них оповідається, буцімто він жив двісті десять років. Тричі зазірала Сіркові смерть у вічі, і тричі його рятувала «жива вода». Про його подвиги склалися думи й пісні. Знаменитий лист-пародію запорозьких козаків султанові Оттоманської Порти, невідомо коли і ким створений (маємо його варіанти ще з початку XVII ст.), народна пам'ять пов'язала саме з цим легендарним кошовим. На всесвітньо відомій картині Іллі Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султану» відтворено образ Сірка, хоча про портретну подібність говорити важко — адже до нас не дійшла іконографія героя.

Покажіть на зображенні котрий з козаків Іван Сірко? Опишіть ставлення товариства до нього.

А коли надійшла пора прощатися козакам з їхнім улюбленим ватажком, то, віддаючи останню шану, землю на Сіркову могилу насипали шапками, кожного разу низько вклоняючись кошовому отаманові. Правицю ж Сіркову ще сім років після його смерті брали в походи, оберігаючи себе від поразки, бо вірили, що добре пам'ятають турки й татари руку Івана Сірка.

Своїми блискучими походами Іван Сірко зажив слави непереможного полководця. Вважалося, що ніхто краще не може протидіяти турецько-татарським загарбникам. Не випадково, коли 1672 р. Сірка за намовою недоброзичливців було ув'язнено й відправлено до Сибіру, про його звільнення клопотався сам польський король Ян III Собеський. Повернувшись із заслання, отаман з головою поринув у вир воєнних дій та невдовзі навіть оволодів молдовським престолом. Залишивши Молдову, Сірко й надалі здобував турецькі фортеці, ходив до Криму через Сиваш, першим в історії військового мистецтва переправившись через Гниле море.

Чому Іван Сірко зажив шанобливого ставлення сучасників?

Проводячи численні воєнні операції проти Туреччини й Криму, Іван Сірко ніколи не відкидав можливості мирного розв'язання проблем міждержавних відносин. Джерела свідчать про гнучку дипломатичну діяльність кошового отамана, який особисто листувався з найвпливовішими тогочасними політиками.

V. Закріплення вивченого матеріалу.

Запитання і завдання для учнів:

Клас ділиться на дві групи:

- перші читають уривок із літопису Самійла Величка, який описує похорон Івана Сірка й узагальнено характеризує його самого, подає оцінку його діяльності:

«Того ж літа, 1 серпня, представився від цього життя в своїй пасіці, похворівши певний час, славний кошовий отаман Іван Сірко. Його припроводжено водою до Запорозької Січі і чесно поховано всім низовим Запорозьким Військом у полі за Січчю, навпроти Московського окопу, де ховалося інше запорозьке товариство. Поховано його знамените 2 серпня з превеликою гарматною й мушкетною стрільбою і з великим жалем всього низового війська. Бо це був той їхній справний і щасливий вождь, який із молодих літ аж до своєї старості, бавлячись воєнними промислами, не тільки значно воював Крим і попалив у ньому деякі міста, але також погромлював у диких полях, було то на різних місцях, численні татарські чамбули і відбивав полонений християнський ясир.

Він запливав на човнах і в Чорне море та чинив на різних місцях бусурманам немалі шкоди й розорення. А на самому Чорному морі громив він кораблі й каторги, що пливли з Константинополя до Криму, Азова та в інші місця, і з великими здобичами щасливо повертався із Запорозьким Військом до свого коша. Його все військо дуже любило і за батька свого шанувало. Поховавши ж і його, як вище казав, з жалем, висипали над ним значну могилу й поставили на ній кам'яного хреста із належним написом його імені та справ. Після похорону низове військо з новим кошовим Стягайлом писало до гетьмана Самойловича такий лист, жалісливо ознаймовуючи його про ту його, Сіркову, кончину і про погреб його»

Запитання до уривку із джерела:

1. Що ви з цього тексту можете сказати про кошового отамана Сірка?
2. Чому Сірка так поважали козаки?

● Другі читають також уривок із літопису Самійла Величка, але вже про героїчний похід Сірка на Крим:

«Лишивши при собі найвиборніших молодців три чи чотири тисячі, зупинився з ними в середині Криму над Сивашем біля згаданої переправи, а все інше військо при добрих своїх вождях відправив у весь Крим...Те військо, несподівано

ввійшовши своїми вітроногими кінями просто в середину кримських поселень і розділившись за порадою на кілька частин, виповнило й засіяло собою весь Крим... Хан тоді з кримськими солтанами й мурзами вислизнув у Кримські гори. До нього повтікали й інші татари...Потім, коли хан з усім кримським військом, якого прибралося до нього в горах, рушив просто з гір... Він хотів стати біля переправи і дочікуватися повернення всього Запорозького війська, що плюндрувало Крим. Але побачивши біля переправи Запорозьке військо з Сіркою, почавшикуватися й прибиратися до бою...Тим часом і Запорозьке військо....довідалися від татарського «язика», що хан пішов до Сиваша на їхню переправу, і, розвинувши на оману татарам здобуті татарські прапорці, поспішило вслід за ханом.

Тоді хан, побачивши позад себе військо з ординськими прапорцями і сподіваючись, що то розігнані татари зібралися і йдуть до нього на поміч, відразу міцно вдарив всією потугою на Сірка, але його не зломив, втративши в тому разі до чотирьох тисяч орди, і повернув назад. Сірко ж, запевне, уледівши й упізнавши своє військо, що йшло позаду хана, спокійнісінько ладнався до повторної сутички з ханом, а хан також прибирався на Сірка, сподіваючись, що ззаду йде йому в допомогу орда. Коли ж хан ударив удруге на Сірка, то одержав від нього таку, як і першого разу, відсіч з великою шкодою в своїх ордах. А як тільки хан почав повертатися від Сірка, то Сірко з усім своїм військом у змиг ока всівся на коні, вдарив сильно орду і почав налягати та разити її. А коли татари з ханом побачили позаду себе не ординські, а козацькі війська, відразу стратили військову фантазію й серце і з великим стрімом та розсипкою по кримських полях удалися тікати назад, якраз в очі козацьким військам, що йшли були позаду. Ті ж, ганяючи їх розрізнених по полі, забили їх кільканадцять тисяч, кілька тисяч забрали в полон, а з ними ледве не піймали і самого хана»

Запитання до уривку із джерела:

1. Про які риси характеру свідчить даний уривок?

2. Чому Сірко від початку воєнних дій був впевнений у своїй перемозі?

VI. Підбиття підсумків та оцінювання учнів.

Отже, на сьогоднішньому уроці ми з вами вивчили роль Запорізької Січі у воєнно-політичних подіях другої половини XVII ст., а особливо проаналізували політику кошового отамана Івана Сірка як внутрішню, так і зовнішню. Визначили яким був військово-адміністративний устрій Січі та вплив московського царату на життя Запорізької Січі.

VII. Домашнє завдання.

1. Прочитайте параграф § 27.
2. Відповісти на запитання після параграфу.
3. Звернути увагу на уривки із джерел у параграфі.